

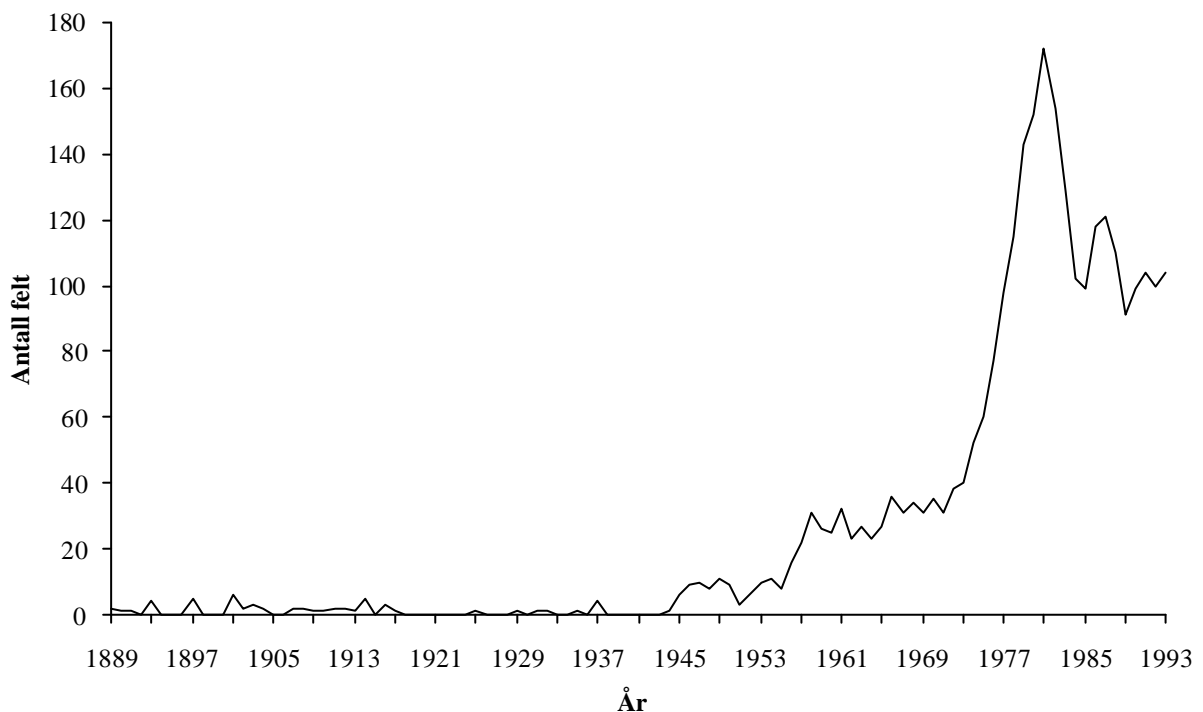
7. STATUS FOR VILTET I SARPSBORG

7.1 PATTEDYR

7.1.1 Hjortedyr

Elg

Elgstammen i Sarpsborg (og i resten av landet) økte voldsomt fra den retta avskytingen ble innført på begynnelsen av 1970-tallet og nådde toppen rundt 1980 (Se fig.1).

Figur 1: Felt elg i det området som idag utgjør Sarpsborg i tiden fra 1889 til 1992. (Tall for kommunene Varteig, Tune og Skjeberg er summert for perioden før kommunesammenslåingen.)

Den store bestanden førte imidlertid til en sterk økning av beiteskader i kommunen, og verst gikk det utover dyrket mark. Forvaltning av elgbestanden i jordbruksområder dreier seg enkelt fremstilt om å veie verdien av hvert enkelt dyr som elgstammen øker med opp imot den økningen dette gir i form av beiteskader. Det ble derfor gitt større kvoter i noen år for å redusere bestanden. Den største kvoten ble gitt i 1981, hvor rekordantallet 172 dyr ble felt. På grunnlag av sett elg skjemaene fra det siste året (Se fig. 2), kan det se ut som det har vært en liten nedgang i elgbestanden. Relativt lite beiteskader tyder også på at bestanden er stabil,

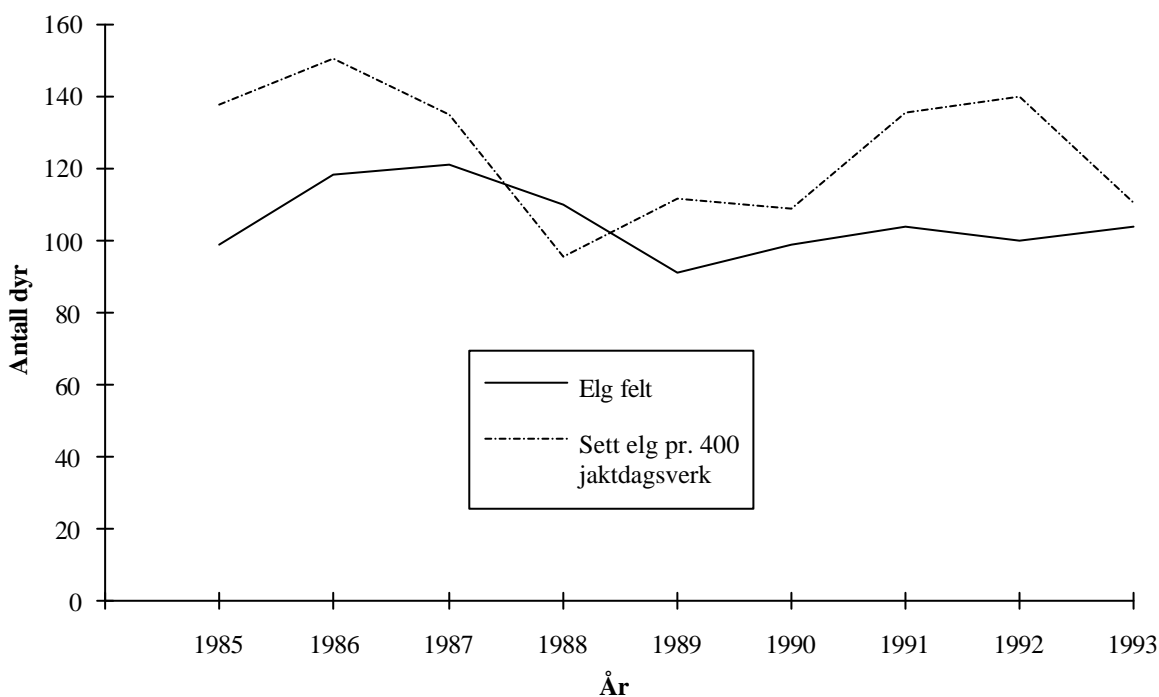
eller kanskje noe i nedgang. Det ligger derfor ikke an til en økning i avskyting for 1994-sesongen.

Vinterbeiteområder

I den varme årstiden da det er "mat overalt", finnes elgen spredt over hele kommunen. Om vinteren, og særlig i snøvintre, trekker elgen i for det meste vekk fra jordbruksområdene for å beite vier, osp, og furu i skrinne skogområder.

Større områder med slike skrinne furuskogområder finnes i Øvre Tune og i grenseområdene mot Rakkestad og Halden. Dette er meget viktige vinterbeiteområder for elgen. Her veksler naturen mellom tørre fururygger atskilt med fuktige drag med viktige vinterbeiteplanter som vier, osp og furu.

De omtalte områdene i Øvre Tune og langs kommunegrensen i øst er viktige beiteområder, ikke bare for den "lokale" elgen, men elg fra hele regionen beiter i disse områdene.

Figur 2: Felt elg i forhold til antall dyr sett pr. 400 dagsverk i Sarpsborg i perioden 1984 -1993.

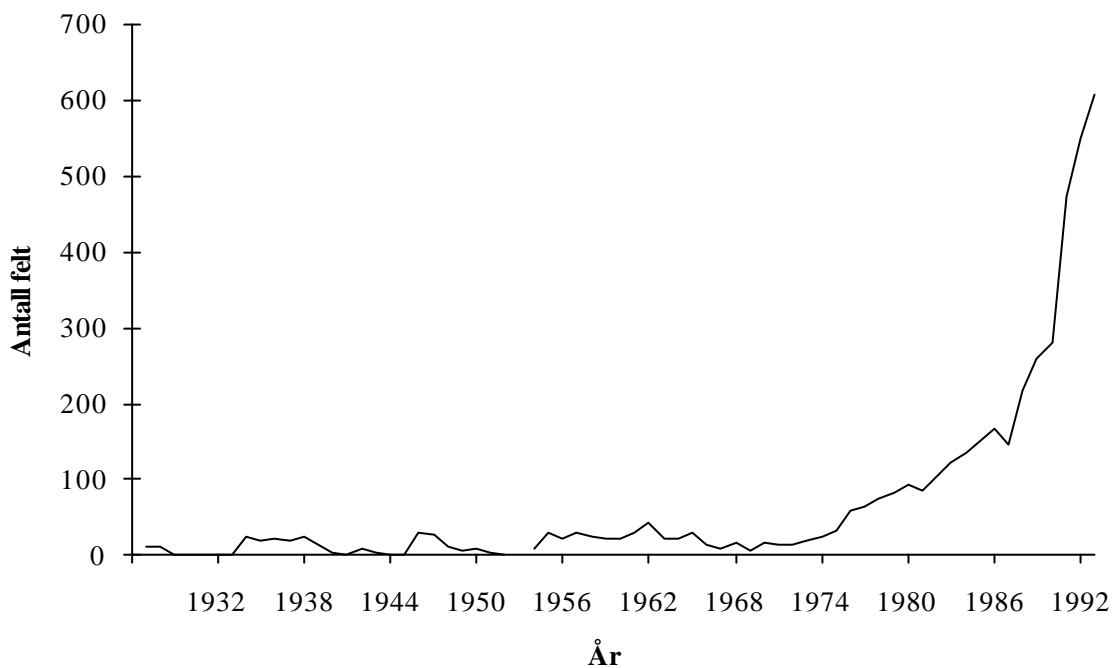
Trekkveier

Sesongtrekkene oppstår som følge av endringer i elgens tilgang på-, og utnyttelse av beiteplanter gjennom året. Tilgangen på beiteplantene er ofte bestemt av snødybden, som gjerne er den utløsende faktor til disse trekkene. Blir det for mye snø i kulturlandskapet, trekker elgen opp i de skrinne skogområdene for å beite osp, furu, mm.

Mer lokale døgn- og beitetrekk foregår over hele kommunen. Disse trekkene foregår ofte langs mer eller mindre faste trekkruiter som gjerne er de samme år etter år. De stedene disse rutene krysser veiene i kommunen er nærmere beskrevet i kapittel 5.

Rådyr

Rådyrbestanden er jevnt over svært god i Sarpsborg, og som det går fram av figur 3 nedenfor har antall felte dyr økt voldsomt fra siste halvdel av 1970-tallet. Flest dyr noengang ble felt i 1993 hvor det ble skutt 607 dyr. Dette er mer enn en dobling av avskytingen siden 1990

Figur 3: Antall felte Rådyr i det området som idag utgjør Sarpsborg kommune i tiden fra 1927 til 1993.

To forhold er med på å forklare denne store bestandsøkningen. For det første har denne perioden utmerket seg med milde snøfattige vintre, slik at vinterdødligheten har vært lav. For det andre har revebestanden vært liten på grunn av skabb. Nyere undersøkelser har vist at reven kan ha en sterkt begrensende effekt på rådyrpopulasjoner, da opptil 50-60% av rådyrkalvene under spesielle forhold kan bli tatt av rev (Lindberg 1993).

Rådyret trives best i kulturlandskap som veksler mellom innmark og blandingsskog, og dette gjenspeiles ved at den tetteste rådyrbestanden i kommunen finnes i finmosaikk-kulturlandskapet som feks. ned mot Glomma. I de skrinne skogområdene i Øvre Tune, Skjebergmarka og Høgnipaområdet er bestanden tynnere.

Fellingsprosenten er jevnt over mye lavere for rådyr enn for elg, og i Sarpsborg var den i 1993 56,8 % , mens den for elgen var 83.2 %.

Hjort

Spredte opplysninger om hjort finnes fra flere steder i kommunen, men det er ikke sannsynlig at Sarpsborg har en fast hjortebestand. men det blir nå og da gjort spredte observasjoner av hjort i kommunen. Flest observasjoner av arten blir gjort i områdene nordvest for Langemyr ved Ingedalsområdet.

Hjorten i Norge idag er antakeligvis mer tallrik og utbredt over et større område enn noen gang tidligere. Ekspansjonen har ikke påviselig skjedd på bekostning av andre hjortedyr, men har antakeligvis vært mulig fordi det er lite husdyr på utmarksbeite idag.

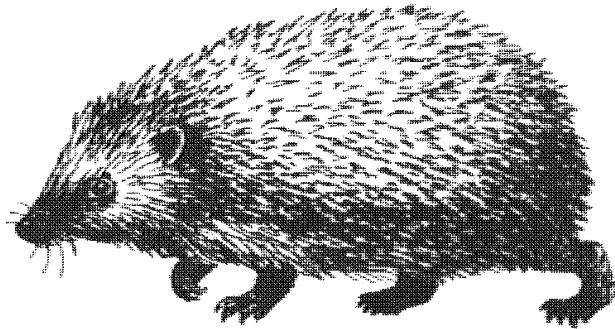
7.1.2 Insektetere

Piggsvin

Piggsvin finnes i Sarpsborg hovedsakelig i byen, i boligstrøk og hytteområder. Arten finnes også her og der i landdistriktene, men forekomsten avtar tydelig med økende avstand fra by- og tettstedsområdene. (I Øvre Tune har det imidlertid vært en økning i bestanden.) Piggsvinet var relativt vanlig i noen landområder fram til 1960- tallet, men har i en periode vært i sterk tilbakegang. Dette gjelder for eksempel for Ryen, hvor arten var omtrent borte på 1970-tallet. Heldigvis ser det ut som det har vært en oppgang i bestanden flere steder i fylket de siste årene.

Piggsvinet er oppført under kategorien utilstrekkelig kjent i listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992), og som sårbar i listen over truede virveldyr i Østfold (Viker 1990). Fra å være relativt vanlig i kulturlandskapet har arten hatt en markert tilbakegang i de siste tiårene. Det er antatt at tilbakegangen skyldes mangel på egnede steder til vinterhiet, samt økt dødelighet på grunn av påkjørseler.

Egna overvintringssteder er feks. løv- og kvisthauger i villahagene, men dagens velfriserte hager og parker gjør piggsvinene husløse når vinteren setter inn. I England, hvor det i lengre tid har vært fokusert på denne negative utviklingen, heter det nå: "Every garden should have a wild corner", "Enhver hage burde ha et rotete hjørne". Dette er nettopp for å sikre overvintringsmuligheter for bla. piggsvin.

Piggsvin

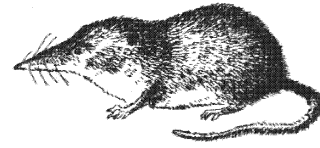
En innvending mot disse antagelsene er imidlertid det faktum at det er i byen, i boligstrøkene og i de sterkest trafikkerte områdene som de mest livskraftige bestandene finnes. Det ser derfor ut til at det kan bli aktuelt å søke andre forklaringsmodeller for bestandsnedgangen. Omlegginger i jordbruket og økt bruk av sprøytemidler kan være faktorer det kan være verdt å se nærmere på.

Vanlig spissmus

Vanlig art i kommunen.

Dvergspissmus

Arten er kun påvist én gang i kommunen, men da arten regnes som vanlig i hele landet gjelder dette sannsynligvis også her.

Dvergspissmus

Vannspissmus

Kun én observasjon har blitt notert i Sarpsborg, men da arten regnes som relativt vanlig i omtrent hele landet (Heggberget 1990), er det meget sannsynlig at dette også gjelder for Sarpsborg.

Flaggermus sp.

I Sarpsborg er bare nordflaggermus og vannflaggermus påvist. Antakeligvis forekommer med rimelig sikkerhet også ytterligere seks arter flaggermus i Sarpsborg. Dette er dvergflaggermus, langøreflaggermus, skjeggflaggermus, brandtflaggermus, skimmelflaggermus og storflaggermus. Av pattedyr i Norge er det ingen gruppe som er så lite kjent som flaggermusene. Faktisk er det ennå ikke kjent hvor mange arter som finnes i landet. For tiden er det "offisielle" antall arter 9, men senest sommeren 1992 ble det påvist storflaggermus, og sommeren 1993 ble det gjort lydopptak som tyder på at også trollflaggermusa finnes i landet.

Det har de siste par årene vært en økende interesse for å kartlegge flaggermusenes utbredelse og artssammensetning i Norge, og i årene framover er det sannsynlig at både damflaggermus og sørflaggermus vil kunne bli påvist i Norge.

På grunn av det lave kunnskapsnivået om artene i Norge er samtlige* norske flaggermusarter ført opp under kategorien "utilstrekkelig kjent" i den norske lista over truede arter (Størkersen 1992).

*(Brandtflaggermus er ikke oppført i den norske "rødlisten", men dette skyldes helst en forglemmelse da denne arten er minst like lite kjent som de andre norske flaggermusartene.)

Nordflaggermus

Arten ble påvist overvintrende på to lokaliteter i kommunen vinteren 1994, og har også blitt påvist sommeren 1994 (OWK). Nordflaggermusa regnes som den vanligste flaggermusarten i landet, og finnes sannsynligvis i skogstrakter over hele kommunen.

Vannflaggermus

To individer ble observert jaktende over Isåa i juli 1994. Selv om bare denne ene observasjonen finnes for Sarpsborg, er det sannsynlig at dette er en art som finnes ved de fleste vannforekomster i kommunen.

7.1.3 Haredyr og gnagere

Hare

Harebestanden varierer endel i kommunen, men er sett under ett noe under middels nivå. Det er registrert flere døde harer i kommunen, og for en hare som ble funnet ved Stikkaåsen ble dødsårsaken fastslått til å være den fryktede harepesten, eller Tularemi.

Sørhare

Mindre populasjoner av arten har etablert seg i Skjeberg. Som navnet sier har denne harearten en sørligere utbredelse, og er feks. vanlig i Sør-Sverige. Det er sannsynlig at vintrene er for kalde for at arten skal etablere seg skikkelig i Norge. Sørharen blir også ekstra utsatt for predasjon når det er snødekke, da den ikke skifter til hvit vinterpels som vanlig hare.

Bever

Arten har bare fast tilhold ett sted i kommunen, og dette er i Ågårdselvaområdet. Det er imidlertid ikke påvist at det har forekommet yngling i dette området. Minst ett individ har også hatt tilhold i en dam i Skjeberg fra i fjor. En student fra Skogskolen på Brandbu arbeider for tiden med en kartlegging av bestanden i kommunen, og vil forhåpentlig komme med en rapport om forholdene i løpet av 1995.

Ekorn

Ekornbestanden i Sarpsborg er i dag relativt liten, noe som kan forklares med den store mårbestanden. Det har imidlertid vært en generell bestandsøkning de siste par årene.

Ekornet har en mengde fiender i naturen. Svenske undersøkelser har vist at i gode ekornår kan ekornet være hovedføden både til mår og hønsehauk (Engelstad 1990). Trafikken og skogbruket utgjør de største "menneskeskapte" farene for ekornet idag.

Husmus

Husmusa er vanlig i tilknytning til bebyggelse og menneskelig aktivitet men har blitt sjeldnere mange steder, og det er nærliggende å tro at den har tapt terreng i konkurranse med liten skogmus.

Brunrotte

Rotta er mer spredt, men kan "blomstre opp" i tilknytning til forlagre og søppelfyllinger. Det har de siste årene vært en bra bestand med brunrotte i Sarpsborg by, og selv om dette ikke er ønskelig av helsemessige årsaker, er det sannsynlig at dette er årsaken til at ilderen danner en fast bestand i byområdet.

Liten skogmus

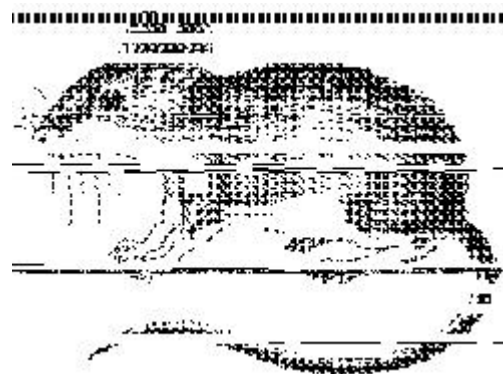
Vanlig art i kommunen. Ser ut til å utkonkurrere husmusa.

Markmus

Vanlig art på gressmark og hogstfelter, gjerne noe fuktig mark.

Vånd

Vanlig art langs vannkanter med løsmasser, og i kantsonen mellom vann og dyrket mark over hele kommunen.

Liten skogmus

Klatremus

Bør kunne finnes i kommunen, men ingen observasjoner er gjort.

7.1.4 Rovdyr

Bjørn

Siste bjørn ble skutt i Østfold i 1859 (Statistisk Sentralbyrå 1978). Ukjent når det sist var bjørn i Sarpsborg. Flere observasjoner av bjørn ble gjort i Børte vannstraktene i 1993. En av meldingene ble oppklart som en guttestrek, og ingen av de andre ble verifisert. Bjørnen er oppført som en truet art på landsbasis (Størkersen 1992).

Ulv

Ukjent når den siste ulven ble skutt i Sarpsborg. Ulven er oppført som en truet art på landsbasis (Størkersen 1992).

Rødrev

Revebestanden er i oppgang, til tross for at reveskabben fortsatt er vanlig i kommunen. Det kan se ut som at de milde vintrene har ført til at individer med skabb klarer vintrene bedre, og på den måten fører smitten videre.

Ilder

Ilder forekommer relativt ofte i Sarpsborg by, og døde individ finnes hvert år ihjelkjørt i gatene (RRY). Dette skyldes sannsynligvis den store bestanden av rotter i byen, og rotter er et viktig byttedyr for ilderen. Utenfor byen sees ilderen nå og da i områdene omkring Glomma.

Ilderen var relativt vanlig flere steder i kommunen på 1950- og 1960-tallet, og eksempelvis ble det på Ryengårdene ved Visterflo fanget 3-4 ilder hvert år (RRY).

Ilderen står oppført som sjelden på den nasjonale rødlista (Størkersen 1992).

Mink

Vanlig art ved vann i hele kommunen. Minken kan også påtreffes på streiftokt langt fra vann.

Røyskatt

Finnes i kommunen, men varierer i antall etter smågnageråra. Det rapporteres fra mange hold at arten har gått tilbake de siste tiårene.

Snømus

Antakeligvis en fåtallig vanlig art i kommunen. Arten oppfattes som mer vanlig enn røyskatten.

Mår

Måren er en vanlig art i skogområder over hele kommunen, men etter at revebestanden har begynt å ta seg opp igjen, har mårbestanden de siste par årene trolig begynt å gå noe ned. For bare et par tiår siden var måren en "sjeldenhet" i kommunen, men den fikk en kraftig oppsving når skabben slo ut revebestanden.

Oter

Sjelden gjest som siste gang ble observert i Ågårdselva i 1985. En oter skal også ha blitt observert jaktende på "vinterstøing"¹ først på 1990-tallet, men det har ikke lyktes å få observasjonen bekreftet. Arten var relativt vanlig i Ågårdselva på 1950-tallet og begynnelsen av 1960-tallet. Arten ble også observert i Isåa tidligere.

Oteren er idag en truet art (Størkersen 1992), og lite er kjent om bestandsutviklingen. Oteren spiser hovedsakelig fisk, krepsdyr og amfibier, og redusert fiskebestand i vassdragene er en viktig negativ faktor for bestanden. Også miljøgifter er vurdert som en mulig negativ faktor, sammen med ødeleggelse av leveområdene ved feks. bekkelukninger.

¹ Utgytt laks som blir i gyteelva over vinteren.

Grevling

Meget vanlig art i kommunen som har hatt en merkbar oppgang de siste årene, noe som kan ha sammenheng med de milde vintrene. Gravespor etter grevling på tørre "fururygger" i skogområdene indikerer at bestanden er så stor at arten må ta i bruk områder med lavere preferanse.

Gaupe

Gaupe sees omtrent årvisst i Sarpsborg, og den blir oftest sett i de ulendte skogområdene på begge sider av Visterflo. Arten blir også observert relativt ofte i de tilstøtende områdene i Våler og Skiptvet (Wergeland Krog 1993a,b). Siste gang arten ble observert før viltplanen ble skrevet var ved Visterflo den 27. juni 1994 (BLU).

Gaupas levevis er en stadig vandring langs en rute som kan være opptil flere titalls mil lang. Svenske undersøkelser har vist at en slik runde kan ta fra én til tre uker, med ca. to mil tilbakelagt distanse pr. dag (Kvam 1990a). Overføres denne undersøkelsen hit, er det vanskelig å snakke om en fast bestand i en kommune på Sarpsborgs størrelse.

Gaupen har en usikker status i landssammenheng (Størkersen 1992). De bestandsregulerende faktorer antas å være jakt eller tilgangen på byttedyr. Hvilken faktor som har størst betydning avhenger av bestandsstørrelsen (Kvam 1990b).

7.2 AMFIBIER OG KRYPDYR

Liten og stor salamander

Det er bare registrert 6 dammer i kommunen hvor det med sikkerhet er salamander, samt ytterligere ca. 15 dammer hvor det fantes salamander tidligere og hvor dammene fortsatt er intakte. Stor salamander er bare med sikkerhet påvist i én dam i kommunen, og i denne dammen var den lille salamanderen langt mere tallrik.

Begge arter salamander var vanligere før "Lov om sikring av brønner" trådte i kraft

Stor salamander

i 1958, noe som førte til at mange gårdsbrønner og dammer ble fylt igjen. Idag er liten salamander oppført som en sårbar art på landsbasis, mens den store har status truet (Størkersen 1992). De viktigste truslene for begge arter er gjenfylling av dammer i kulturlandskapet, biocidbruken i landbruket og utsetting av fisk.

Padde

Arten er vanlig ved vannansamlinger kommunen.

Frosk

Vanlig over hele kommunen.

Spissnutefrosk

Arten er påvist i kommunen, og nyere undersøkelser kan tyde på at arten stedvis i Østfold er like vanlig som vanlig frosk (CBO pers. medd.). Oppført som sjelden på landsbasis (Størkersen 1992).

Firfisle

Finnes spredt over hele kommunen, og er antakeligvis den vanligste av krypdyrartene i Sarpsborg.

Stålorm

Spredt forekomst i kommunen. Antakeligvis omtrent like vanlig som hoggormen.

Hoggorm

Relativt vanlig over hele kommunen, og regnes for å være det vanligste krypdyret etter firfisle.

Buorm

Observeres spredt i kommunen, men har blitt sjeldnere.

Slettsnok

Kun én noe usikker observasjon fra Kalnes (ØST). Sårbar art i landssammenheng (Størkersen 1992).

7.3 FUGL

7.3.1 Lommer

Smålom

Arten er nå en sjelden gjest i kommunen, men hekket årvisst i Skaugetjernet før dette ble drenert ut og senket på 1960-tallet. De lavereliggende delene av Østfold ble allerede på midten av 1800-tallet ansett som marginalområder (Haftorn 1971). Uten en økning i bestanden på landsbasis vil nok smålommen fortsatt være en sjelden gjest i kommunen. Når det gjelder trekkende fugl har en blitt oppmerksom på et ganske markant lomtrekk opp gjennom Løperen og gjennom Singløvfjorden. Det er derfor sannsynlig at en del lommer da raster innenfor kommunegrensen ved Skjebergkysten (M. Viker i brev).

Smålommen har en usikker status i landssammenheng (Størkersen 1992), der negative faktorer antas å være menneskelige forstyrrelser i hekketida, vannstandsregulering (kraftutbygging og drenering), samt garnfiske og oljeutslipp i overvintringsområdene.

Storlom

Arten har blitt observert hekkende ved et fåtall lokaliteter i kommunen tidligere. De tidligere hekkelokalitetene lå for det meste i Skjebergmarka, og på grunn av økt ferdsel er det usikkert om storlomen fortsatt hekker i dette området. Observeres fåtallig på vår og høsttrekk (mer om lomtrekk under smålom).

Storlomen regnes idag som en usikker art på landsbasis (Størkersen 1992). Alle negative faktorer er ikke klarlagt, men en antar at hovedårsakene kan være vannstandsreguleringer, friluftsliv (sports-fiske, bading, båtsport). Sur nedbør fører til reduserte fiskebestander, noe som igjen får følger for storlomen. Redusert siktedyp i eutrofierte¹ vann vil sannsynlig redusere artens muligheter til å fange fisk. En del lom drukner også i fiske-redskap.

¹Vann som er naturlig meget næringsrike, eller vann som blir tilført for mye næringsstoffer.

7.3.2 Lappdykkere

Toppdykker

Arten sees årvisst, først og fremst på vårtrekket. Hekking er konstatert i Isesjø, og det er sannsynlig at arten hekker, eller gjør forsøk på å hekke der hvert år.

7.3.3 Stormfugler

Havhest

Kun én observasjon av en stormdreven fugl. Høysand, Skjeberg 07.05.1983 (MVI i brev).

Stormsval

Ett individ, antakeligvis stormdrevet; Tune 02.12.1953 (MVI i brev).

7.3.4 Pelikanfugler

Havsule

Kun én observasjon, antakeligvis stormdrevet Skjeberg 25.08.1982 (MVI i brev).

Storskarv

Sees år om annet på trekk i Visterflo og Isesjø, for det meste om høsten. Største antall er 4 individer som ble observert i Visterflo høsten 1993 (RRY). Antakeligvis er de fleste observasjonene av underarten mellomskarv (MVI i brev).

7.3.5 Storkefugler

Rørdrum

Sjelden gjest, kun to observasjoner. Sist gang i Hansemarkerkilen 07.04.1994 (MVI i brev).

Gråhegre

Vanlig fugl som observeres fiskende i alle typer vannforekomster i kommunen. Kun én hekkekoloni er kartlagt, men det er sannsynlig at arten også hekker andre steder i kommunen.

Stork

Sjelden gjest som av og til sees i kommunen. Sist observert sør for Sollibrua i begynnelsen av juni 1990 (RRY). Største antall var en flokk på 40-50 individ som ble observert på Tune Prestegård den 10.05.1901 (Haftorn 1971).

Svartstork

En ungfugl ble skutt i Tune den 11.08.1838. Dette var første funn av arten i Norge (Haftorn 1971).

7.3.6 Andefugler.

Knoppsvane

Vanlig art som hekker i mange innsjøer, samt langs kysten i kommunen. Hekkebestanden ser ut til å øke i kystområdene, mens det kan se ut som det har vært en liten tilbakegang i innsjøene (KAT).

Sangsvane

Arten hekker ikke i Sarpsborg, men oversomrende fugl er observert i Visterflo 1985 (MVI i brev). Flokker med sangsvaner raster og overvintrer flere steder i kommunen så lenge det er åpent vann. De viktigste lokalitetene er Visterflo, Storebogen, Furuholmen, samt flere steder sørover langs Strømelva. Største observerte antall er 50-70 individer som oppholdt seg i Gåsemoa-området vinteren 1982-83 (RSL i Hardeng 1986).

Arten har status "utilstrekkelig kjent" i Norge (Størkersen 1992). Arten er sårbar overfor forstyrrelser. Andre negative faktorer er som nevnt kollisjoner med kraftlinjer. Også blyforgiftning fra blyhagl som ligger i våtmarkene er en negativ faktor.

Kanadagås

Fra å være en relativt sjelden gjest på begynnelsen av 1980-tallet, er arten nå en vanlig hekkefugl flere steder i kommunen. Den viktigste hekkelokaliteten i kommunen er Munkholmen, hvor arten har hekket siden ca. 1983 (POS), og hvor det ble observert 6 hekkende par i 1994 (HOR, OWK).

Grågås

Relativt vanlig på trekket vår og høst, småflokker raster ofte i Vestvannet og i Isesjø.

Sædgås

Småflokker og enkeltfugl observeres av og til i trekket vår og høst. Største antall er 7 individer observert på Ryen aug/sept 1981 (RR i Larsen 1984).

Arten er oppført som sårbar i listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Kortnebbgås

Sees av og til på trekk. Ett individ avlivet ved Ryen ca. juni 1983 (RRY).

Stokkand

Vanlig hekkefugl i mange vann i Sarpsborg. Sees i større antall på trekket. Største antall er 50-60 ind. obs. i Indre Skjebergkilen 08.04.1983 (Hardeng 1986).

Stjertand

Fåtallig art på trekk langs Glomma, kun én observasjon i Sarpsborg. Åtte individer observert i Vestvannet S. den 18.08.1984 (REI i Hardeng 1986).

Brunnakke

Småflokker sees på trekk, helst under vårtrekket. Største antall er 28 individer observert i Vestvannet S. 12.09.1984 (REI i Hardeng 1986). Arten er dessuten oppført som mulig hekkefugl i Tune i en rapport om natur, flora og fauna i Ågårdselva-området fra 1984 (Larsen 1984).

Krikkand

Ruger spredt i vannforekomster i kommunen. Større og mindre flokker sees i trekketida. De største flokkene har blitt observert i naturreservatet i Vestvannet hvor det eksempelvis ble observert en flokk med 180 individer den 21.04.1984 (REI i Hardeng 1986).

Gravand

Ruger spredt i kommunen, hovedsakelig langs kysten som f.eks. på Kjerringholmen og Haslau. Hekkebestanden hadde en topp på 1970-tallet (ÅFJ). Observasjoner av typen "en voksen med fire unger observert i Sollielva 08.07.1978" (JII i Larsen 1984), indikerer at arten også kan ha hekket i ferskvann. Største antall sett på trekk er 20 individer i Hansemarkerkilen den 29.04.1983 (Hardeng 1986).

Bergand

Småflokker observeres i trekketida (RRY). Arten er oppført som sjelden i lista over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Toppand

Småflokker sees på trekk (RRY), men arten er ikke observert hekkende i kommunen. Arten viser stor tilpassingsevne, og den norske hekkebestanden er voksende og ble i 1991 anslått til 5000 par (Bollingmo 1991).

Taffeland

Sjelden gjest. På begynnelsen av 1980-tallet ble den observert noen ganger ved Visterflo og ved Gåsemoa.

Ærfugl

Ruger på øyer og holmer i skjærgården. Eksempelvis ble det funnet 37 reir på Knubben i forbindelse med sjøfugltelling den 26. mai 1993 (Asbjørnsen & Larsen 1993).

Kvinand

Hekker spredt ved flere vann i kommunen. Flokker på opptil 40 individer er observert i trekketida. (Isesjø 06.04.1983, Gåsemoa-området 09.04.1983 (Hardeng 1986)).

Svartand

Spredte observasjoner i kommunen. Eksempelvis ble én hunn og to hanner observert i Isesjø 03.05.1992 (KAT). Arten hekker spredt i fjellet i Sør-Norge og nordover, notert som utilstrekkelig kjent i listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Mandarinand

Sjelden gjest som er observert to ganger i kommunen.

Lappfiskand

Sjelden gjest, eneste observasjon er noen individer som ble observert i en råk i Varteig vinteren 1893 (MVI i brev).

Siland

Observert i lite antall på vårtrekket, eksempelvis ble 11 individer observert i råker under isløsing i Ågårdselva i april 1978 (JII i Larsen 1984). Hekking er ikke observert i kommunen, men et par med hekkeatferd ble observert på et skjær i Skjebergkilen den 26. mai 1993 (Asbjørnsen & Larsen 1993). Arten er oppført som en art som Norge har spesielt ansvar fordi mer enn 25% av den europeiske bestanden befinner seg i Norge (Størkersen 1992).

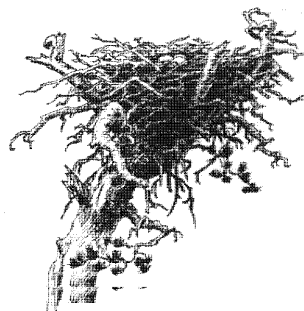
Laksand

Hekking ikke konstatert i kommunen, men det er sannsynlig at én hunn med seks unger som ble observert i Isesjø den 07. Juli 1990 hadde hekket der. Arten sees ellers i trekktida og flokker på 50-100 ind. samles i Isesjø og Nipa hver vår (KAT).

7.3.7 Rovfugler

Fiskeørn

Arten hekker årvisst i kommunen, men fåtallig. I 1994 er det konstatert tre hekkende par, samt sannsynlig hekking på to andre lokaliteter. Totalt er det registrert sju reir i kommunen. Fra å være vanlig som hekkefugl over hele landet rundt midten av forrige århundre, til og med i snaufjellet, var fiskeørna nesten utryddet i Norge rundt 1930. Den gang var det bare 3-4 kjente hekkelokaliteter igjen i hele landet. Etter at arten ble fredet i Sverige i 1951 tok bestanden seg opp, og en ytterligere økning i bestanden kom etter at arten ble fredet i Norge i 1962. Den positive utviklingen kulminerte på slutten av 70-tallet, og siden har bestanden vært i tilbakegang. Den største trusselen for fiskeørna generelt er sur nedbør, vannforurensing, forstyrrelser, og nedhogging av reirtrær. Av disse truslene er det først og fremst forstyrrelser og hogst som truer arten i Sarpsborg.

Fiskeørnreir

Antakeligvis vil svært få eller ingen skogbrukere i kommunen

bev

isst hogge ned et tre med et fiskeørnreir, men uvøren hogst i nærheten av reirtreet kan føre til at ørna skyr reiret. Fristilling av reirtreet kan også føre til at det blåser ned. Hogst av potensielle reirtrær er også negativt. I Vestfold har det vist seg at bygging av kunstige reirplattformer har ført til en lokal økning i antall hekkende par (Frydenlund Steen 1993).

Økt fritidsferdsel, særlig i hekketiden, er også en potensiell fare for bestanden.

Holdningsskapende arbeid blant såvel grunneiere som fritidsbrukere av utmarka, er tiltak som bør få høy prioritet om vi skal kunne bevare denne fuglen i vår natur. Fiskeørna er oppført som en sårbar art i landssammenheng (Størkersen 1992).

Kongeørn

Streiffugl observeres år om annet i vinterhalvåret. Arten hekket i tidligere tider på østlandet, men hører nå helst hjemme i fjellskogen. Oppført som sårbar i listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Havørn

Kun én observasjon i kommunen, dette var et idivid som ble skutt i Skjeberg høsten 1982 (MVI i brev).

Vepsevåk

Arten har blitt observert hekkende på tre ulike lokaliteter i kommunen, og i flere år på rad ved minst én av lokalitetene. Ellers bare spredte observasjoner. Vepsevåkens anonyme livsførsel, samt faren for at den blir forvekslet med musvåk, fører gjerne til at arten blir oversett og underestimert (Odd Frydenlund Steen pers.medd.). Arten er oppført som utilstrekkelig kjent i den norske rødlista (Størkersen 1992).

Musvåk

Musvåken er et relativt vanlig syn i kommunen. Fire hekkeobservasjoner av arten i 1993. Da musvåken er en av våre vanligste rovfugler er det grunn til å anta at det finnes flere hekkelokaliteter i Sarpsborg.

Fjellvåk

Småflokker sees på høsttrekket. Største antall var 42 individer i en flokk høsten 1992 (RRY). Arten er lett å forveksle med musvåk, og den kan i år med mye smågnagere, samtidig som det er sen snøsmelting i fjellet, også hekke i lavlandet. Collett (1921) rapporterte om hekkefunn i Aremark i 1885, og i 1962 ble fem hekkende par funnet i barskogene nord for Oslo (Haftorn 1971).

Hønehauk

Viltkartleggingen har avdekket 5 hekkelokaliteter i kommunen, men ingen av disse er i bruk i dag. Arten sees imidlertid jevnlig, og det er sannsynlig at det finnes flere hekkende par i kommunen. Territoriestørrelsen oppgis av Gjershaug (1991) til ca 40 km² per hekkende par, mens Bergo (1991) opererer med 20 km² i egne områder. Mosaikken og fordelingen av de ulike landskapselementene i Sarpsborg tilsier at mesteparten av kommunen kan betraktes som egnet område for hønehauken, noe som gir en teoretisk hekkebestand på 10-20 par i

kommunen. Det må imidlertid en omfattende kartlegging til for å kunne vurdere om dette stemmer for Sarpsborgs vedkommende.

Arten er oppført som usikker både i landssammenheng (Størkersen 1992), og i fylket (Viker 1990). Negative faktorer for arten synes å være moderne skogbruk, miljøgifter, samt etterstrebelse. Begrenset næringsstilgang vil også være en regulerende faktor.

Myrhauk

Sjelden gjest som har blitt observert totalt tre ganger i kommunen. Siste observasjon var den 16. september 1984 (REI i Hardeng 1986). Arten har i de senere årene blitt funnet hekkende flere steder i Norge, og ser ut til å være i fremgang. Likevel er det en av våre aller mest sjeldne hekkefugler, og den står oppført som sjelden i lista over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Sivhauk

Spredte observasjoner fra flere lokaliteter i kommunen. Sist sett flyvende lavt over jordene på Røstad høsten 1993 (KHA).

Spurvehauk

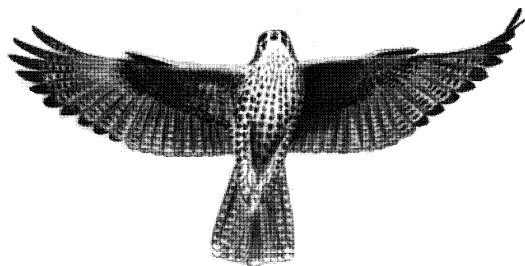
En av de mest tallrike rovfuglartene i kommunen. Flere par hekker årlig i Ågårdselvaområdet (Larsen 1984), men da den gjerne bygger nytt reir hvert år, resulterer dette i at det blir få hekkeobservasjoner.

Glente

Tre enkeltobservasjoner er gjort i kommunen, og ble sist sett over jordene på Kalnes i mai 1988 (TKJ). Arten hekket i følge Collett (1921) sparsomt i Østfold på slutten av forrige århundre. Arten er oppført som utryddet i Norge i listen over truede arter (Størkersen 1992). En positiv bestandsutvikling de senere årene i Sverige og Danmark kan føre til at arten igjen vil etablere seg i landet.

Lerkefalk

To observasjoner av arten er gjort i kommunen. Én ved Visterflo i 1980 (RRY), og én på Spydevold i 1989 (KHA). Arten er oppført som sjelden på landsbasis (Størkersen 1992), og usikker i Østfold (Viker 1990). Arten var i følge Haftorn (1971) mer vanlig i forrige århundre.

Tårnfalk

Dvergfalk

Sees i trekktiden flere steder i kommunen, tidligste observasjon er den 09. april 1993 (KAT).

Tårnfalk

Arten sees fåtallig på trekk, men ingen hekkefunn er gjort i Sarpsborg.

Tårnfalken var tidligere en vanlig hekkefugl i kulturlandskapet på Østlandets lavland (Hagen 52), og grunnen til tilbakegangen er uklar.

Vandrefalk

Enkeltindivider sees av og til, sist ved Eidet i en 14 dagers periode høsten 1992 (RRY). Arten hekket i kommunen fram til 1960-tallet, og to hekkelokaliteter fra denne tiden er kartlagt. Med den positive bestandsutviklingen arten har hatt særlig det siste tiåret, er det håp om at arten skal reetablere seg i kommunen. Arten er oppført som direkte truet i den norske rødlista (Størkersen 1992).

7.3.8 Hønsefugler

Orrfugl

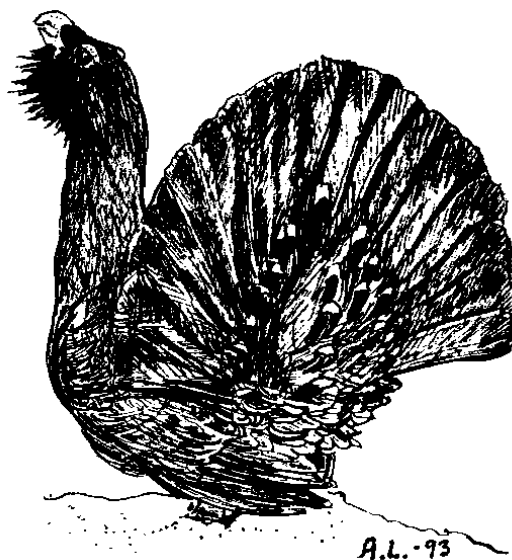
Orrfuglbestanden i kommunen er relativt svak sett i forhold til storfuglen. Tatt i betraktning at det vanligvis er orrfuglen som lettest tilpasser seg dagens skogbruksform, er dette vanskelig å forklare. Orrfugl finnes imidlertid fortsatt i de større skogområdene i kommunen.

Ågårdselvaområdet, Øvre Tune, Høgnipa og Skjebergmarka peker seg ut som de viktigste kjerneområdene for arten. Det er også i disse områdene at de fleste spillplassene er lokalisert. Totalt er det kartlagt 9 spillplasser for orrfugl hvor flesteparten fortsatt er i bruk. Det ser imidlertid ut til at orrfuglen de siste årene har hatt en tendens til å spille litt "overalt".

I Sarpsborg, som i resten av regionen, hadde skogshønsene en bestands-topp rundt 1986-89. Deretter har bestanden gått sakte ned igjen, og er idag relativt liten. Erfaringsmessig følger svingningene i hønsefuglbestander svingningene i smånagerbestanden som går i 3-4 års sykluser, selv om dette er mindre markert i lavlandet. Svingningene forklares med at mye "mus" letter predasjonstrykket på skogshønsene. Også andre faktorer har innvirkning; været i kyllingperioden, forstyrrelser, biotopødeleggelser osv.

Storfugl

Storfuglbestanden er generelt noe større enn orrfuglbestanden, og det er fortsatt en god del fugl på tiurleikene omkring i kommunen. Totalt er det registrert 26 spillplasser i kommunen, men status for flere av disse leikene er usikker. Flere av leikene er ødelagt av hogst, en av nedbygging, og flere av leikene er såkalte "satellitleiker" som bare er i bruk når det er mye fugl. I forbindelse med et eget prosjekt som går parallelt med viltkartleggingen, har imidlertid 15 spillplasser hittil blitt registrert som intakte og fortsatt i bruk. Storfuglen krever at det blir vist spesielle hensyn i skogbruket.

Storfugl

Jerpe

Jerpebestanden i Sarpsborg er usikker, men regnes for å være ganske svak. Det er kartlagt 10 jerpebiotoper i kommunen, hvorav minst seks fortsatt er intakte.

Frodige bekkedrag med granskog og mye innslag av lauvtrær dekker jerpas behov både for næring og skjul, men det må understrekes at begge deler er like viktige.

Det er derfor viktig å kartlegge jerpebiotoper, og ta hensyn til disse ved planlegging av tømmerdrift eller vedhogst.

Rapphøne

Spredte observasjoner i kommunen, sist i mai 1993. Dette er imidlertid høyst sannsynlig et resultat av utsettinger. Milde vintre og liten revebestand kan imidlertid ha medført at noen av disse fuglene har hekket i fylket. Status i landet er utilstrekkelig kjent (Størkersen 1992), og i Østfold er den oppført som forsvunnet/trolig forsvunnet (Viker 1990). Omlegging til et mekanisert jordbruk med store flater, monokulturer og lite åkerreiner, økt bestand av predatorer i kulturlandskapet som rev og kråke, sprøytemidler og ugressbekjempelse blir regnet som de viktigste negative faktorene.

Rapphøna forsvant fra feks. fra Våler kommune allerede like etter krigen (Wergeland Krog 1993), mens de nevnte omleggingene i jordbruket ikke kom særlig i gang før på begynnelsen av 1960-tallet. Norge representerer nordgrensen for artens utbredelse, og bestandssvingninger i artens kjerneområder vil derfor kunne påvirke utbredelsen hos oss. Slike bestandssvingninger er beskrevet av Pontoppidan allerede på begynnelsen av 1700-tallet, og Collett omtaler innvandring av rapphøns til Norge i 1811 (Haftorn 1971).

Omleggingen av jordbruket har derfor kanskje ikke skylden for at rapphøna forsvant fra Østfold, men hemmer antakeligvis arten i å reetablere seg i området.

Vaktel

Arten sees av og til i Sarpsborg, men hekking er ikke kjent hverken i kommunen eller i fylket på mange år (Størkersen 1994). Siste gang arten ble sett var ved Iversby den 23. juni 1989. Arten har ikke blitt observert hekkende i fylket på mange år. Det blir idag brukt endel vaktel i forbindelse med trening av fuglehunder, og de fuglene som nå og da observeres i kommunen kan også skyldes utsetting.

Artens status i Norge er "utilstrekkelig kjent" (Størkersen 1992) og "usikker" i Østfold (Viker 1990).

Fasan

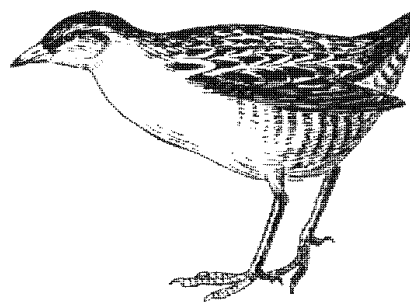
Fasan finnes spredt i kulturlandskapet i kommunen, og spredte hekkefunn forekommer.

Opprinnelig er fasanen en østlig art som ble satt ut i Norge første gang i 1870-åra. Viltlevende fasaner er etterkommere etter utsatte fasaner både i Norge og i våre naboland. Da fasanbestanden gjerne blir slått ut i strenge vintre, er det sannsynlig at arten er avhengig av utsettinger for å overleve.

7.3.9 Trane- og riksefugler

Vannrikse

Spredte observasjoner av arten ble gjort i områdene omkring Sollielva på 1980-tallet. Arten er oppført som sjelden i listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Åkerrikse

Myrrikse

Arten er observert i Indre Skjebergkilen. Sjelden gjest, men er utvilsomt oversett på grunn av sin anonyme livsførsel i utilgjengelige områder (Steel & Bengtson 1994).

Arten er oppført som sjelden i listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Åkerrikse

Siste gang observert i Skjebergkilen i første halvdel av 1980-tallet. Arten var tidligere vanlig overalt i lavereliggende, og på Ryen ble to til tre reir funnet hvert år. Siste hekking i kommunen ble observert på Ryen i 1967 (RRY). Åkerrikse er nå regnet for å være forsvunnet som hekkefugl i Østfold (Viker 1990).

Åkerrikse er oppført som direkte trua i landssammenheng (Størkersen 1992). En viktig årsak til bestandsnedgangen er endrede driftsformer i landbruket, da særlig innføringen av slåmaskinen. Det er også mulig at økt press på arten under trekket, og i artens vinteroppholdsområder, kan ha betydning. Omlegging til et mer variert landbruk, hvor viltinteressene innarbeides i større grad enn i dag, kan kanskje føre til at arten igjen blir å se i kulturlandskapet.

Sivhøne

Hekket ved Vestvannet på begynnelsen av 1980-tallet (RRY), ellers spredte enkeltobservasjoner. Arten favoriseres av milde vintre og av økt eutrofiering av vassdragene, og har på landsbasis hatt en bestandsoppgang i løpet av 1980-årene (Øien 1994).

Sothøne

Spredte hekkefunn fra kommunen. Har for eksempel hekket i Visterflo og antakeligvis også i Buertjernet på begynnelsen av 1980-tallet. Bestandsutvikling som sivhøna.

Trane

Sees på trekk vår og høst. Største antall trekkende traner sett i kommunen var 14 individer som ble sett den 04. mai 1985 (KAT). Trana hekket på ei blautmyr ved Skaugetjern på 1960-tallet, men lokaliteten ble ødelagt etter at myra og tjernet ble grøftet og senket.

Arten er oppført som en sårbar art i listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Tjeld

7.3.10 Vade-, måke- og alkefugler

Tjeld

Arten hekker årvisst på flere holmer og skjær i Skjebergkilen. Det har også blitt observert hekkende tjeld på en den lille holmen Rakkeren i Glomma (POS).

Sandlo

Arten holder seg helst langs kysten, men blir også observert ved feks. Vestvannet.

Dverglo

Arten hekker årvisst ved en lokalitet i kommunen. Første hekking ved denne lokaliteten ble observert på slutten av 1960-tallet, og i 1990 hekket tre par (RRY). Arten er oppført som sjelden i lista over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Heilo

Sees hvert år i trekketidene for eksempel ved Vestvannet. Største antall observert er seks individer i Vestvannet den 30. juli 1984 (REI i Hardeng 1986).

Vipe

Vipa er en vanlig hekkefugl i flere jordbrukslandskap i kommunen, men har forsvunnet fra steder hvor den tidligere var vanlig. Største antall observert er 110+ individer i Vestvannet S. den 31. juli 1984 (REI i Hardeng 1986). Andreassen (1962) skriver at den var sjelden i indre Østfold i 1920. Økte i antall fram til krigen, gikk tilbake under krigen, og økte igjen til å være vanlig i 1962.

Myrsnipe

Sees av og til i våtmarksområdene i kommunen i trekktida vår og høst.

Polarsnipe

Kun én observasjon fra kommunen. "Ved Sarpsborg er et par eksemplarer skudt allerede den 8. juli...." (Collett 1921, bind II side 409, hentet fra Viker 1983).

Dvergsnipe

Sjelden, én observasjon i kommunen; Vestvannet S. den 31. august 1984 (REI i Hardeng 1986). Arten er oppført som sjelden i lista over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Rugde

Arten har hatt en positiv bestandsutvikling, og er nå en vanlig art i hele kommunen.

Enkeltbekkasin

Fåtallig hekkefugl ved våtmark i kommunen. Arten er også vanlig å se på trekk. Største antall er minst 60 individer ved Vestvannet S. den 06. august 1984 (REI i Hardeng 1986). Arten får stadig innskrenket sine hekkemuligheter på grunn av drenering av fuktmark, oppdyrking osv.

Dobbeltbekkasin

Spredte observasjoner ved Visterflo, sist ca. 1982 (RRY). Arten er oppført som sårbar i den norske rødlista (Størkersen 1992).

Kvartbekkasin

Spredte observasjoner av enkeltfugl og 2-3 individer sammen med enkeltbekkasin i områdene omkring Visterflo i trekktiden. Arten er oppført som sjelden i lista over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Storspove

Arten observeres i varierende antall i trekkiden. Største antall observert var 75 individer i Ågårdselvaområdet den 19.04.1982 (RR i Larsen 1984). Fast trekkdato over Ryen på våren er 17. april (RRY). Arten skal også ha hekket ved Isesjø (Hardeng 1986).

Småspove

Sjelden eller oversett på trekket. To individ ble observert i Vestvannet S. den 10.08.1983 (RSL i Hardeng 1986).

Lappspove

Arten er kun observert én gang i Sarpsborg, dette var 12 individer som ble sett på et jorde på Borgenhaugen i september 1984 (KAT).

Strandsnipe

Vanlig hekkefugl ved vann i hele kommunen. Største antall som er observert på trekk er 30-40 individer som ble sett i Vestvannet S. den 30. juli 1983 (RSL i Hardeng 1986).

Skogsnipe

Fåtallig hekkefugl ved skogsvann og myr. Største antall sett på trekket er 12 individer observert i Vestvannet S. 30.07.1984 (REI i Hardeng 1986).

Grønnstilk

Spredte observasjoner av trekkende fugl vår og høst. Største antall er 14 individer observert i Vestvannet S. den 03. august 1984 (REI i Hardeng 1986).

Gluttsnipe

Sees sporadisk på trekk. Største antall er minst 20 individ i Vestvannet S. den 30. juli 1983 (RSL i Hardeng 1986).

Rødstilk

Fåtallig hekkefugl. Flest hekkefunn i kystområdene, men arten har også blitt observert hekkende ved ferskvann lenger inn i kommunen. Største antall er 24 individer i Hansemarkerkilen 01.06.1983 (HJU, GHA, OKR, PRV og forfatterne MVI og RSL i Hardeng 1986 (red.)).

Sotsnipe

Fåtallig art på trekk langs "Glommaleden", trolig noe oversett. Største antall observert er 8 individ i Vestvannet S. den 20. august 1984 (REI i Hardeng 1986).

Brushane

Sees i flokker på trekket høst og vår. Maksimalt 100 individ i flokken. Størst antall om høsten. Raster på jordene på Ryen hvert år (RRY).

Avosett

Sjelden gjest. Henholdsvis to og tre individer ble observert i september 1964 i Visterflo til Solli (RR, JII i Larsen 1984; datoen korrigert av MVI i brev).

Dvergmåke

Sjelden gjest. En ungfugl observert i Isesjø den 29-31 august 1992 (KAT).

Hettemåke

Vanlig hekkefugl både på kysten og i innlandet. Største hekkekolonien i Sarpsborg er Amtmannskjæret i Glomma hvor det hvert år anslagsvis hekker flere hundre par.

Fiskemåke

Vanlig hekkefugl både langs kysten og ved vann i innlandet. Største hekkefunn er 63 reir funnet på Knubben 26.05.1993 (Asbjørnsen & Larsen 1993). Arten er oppført som en ansvarsart for Norge, siden mer enn 25% av den europeiske bestanden befinner seg i her i landet (Størkersen 1992).

Sildemåke

Typisk kystmåke som også observeres spredt ellers i kommunen. Viktigste hekkelokalitet er Haslau hvor det ble talt 20 reir hekkesesongen 1989 (NINA 1989).

Gråmåke

Vanlig art over hele kommunen, mest ikke-hekkende individer. Viktigste hekkelokalitet i Sarpsborg er Haslau hvor 76 reir ble observert i hekkesesongen 1993 (Asbjørnsen & Larsen 1993). Arten er oppført som en art som Norge har spesielt ansvar fordi mer enn 25% av den europeiske bestanden befinner seg i Norge (Størkersen 1992).

Grønlandsmåke

Tilfeldig gjest, ett individ ble skutt i Skjebergkilen i 1896 (Collett 1921, hentet fra Viker 1983).

Polarmåke

Tilfeldig gjest, 1 individ ble sett sammen med gråmåker i Sannesund den 31.03.1989 (MVI i brev).

Svartbak

Observeres over hele kommunen. Største hekkefunn er 12 reir observert på Haslau i hekkesesongen 1993 (Asbjørnsen & Larsen 1993). Arten er oppført som en art som Norge har spesielt ansvar fordi mer enn 25% av den europeiske bestanden befinner seg i Norge (Størkersen 1992).

Makrellterne

Hekker i små kolonier i skjærgården, men også på holmer i ferskvann. En av de viktigste hekkeplassene i kommunen er Knubben hvor det ble funnet 19 reir den 26.05.1993 (Asbjørnsen & Larsen 1993).

Rovterne

Sjelden gjest, ett individ observert i Nipa 12.06.1992 (KAT).

Lomvi

Kystfugl som av og til flyr opp og ned langs Glomma om høsten. Siste observasjon var et sterkt oljeskadd individ ved Sandvika den 05.01.1992 (OKR).

Alkekonge

En sjøfugl som av og til blir blåst innover land med kraftige vinder. Ett individ ble feks. tatt av hønsehauk på jordet ved Ryen i oktober 1990 (RRY).

7.3.11 Sandhøns

Steppehøne

Meget sjelden gjest i Norge. To observasjoner fra Sarpsborg foreligger fra det store invasjonsåret 1888 hvor flokker på opptil 100 individer ble observert i landet. To individer skutt ved gården Ullerud i Skjeberg den 13. mai 1888, og tre individer skutt ut av en en flokk ved Ingedal i Skjeberg den 3. juni 1888 (Viker 1983).

7.3.12 Duefugler

Ringdue

Bra bestand over hele kommunen.

Skogdue

Fåtallig hekkefugl i løv- og blandingsskog. Skogdua hekker helst i gamle lauvtrær i tilknytning til kulturlandskapet. Den er hullruger og avhengig feks. av gamle spettehull. Arten er oppført som utilstrekkelig kjent i Norge (Størkersen 1992). Tilbakegangen kan skyldes reduksjon i tilbudet av reirtrær i kantskogen rundt kulturmark, men da arten i Sør-Norge når nord-grensen for sitt utbredelsesområde, kan andre forklaringsmodeller også være aktuelle.

Tyrkerdue

Var stedvis relativt vanlig i kommunen på begynnelsen av 1980-tallet. Bestanden har nå avtatt, men arten hekker fortsatt årvisst i Sarpsborg.

7.3.13 Gjøkfugler

Gjøk

Arten finnes spredt over hele kommunen, men høres oftest i større skogområder.

Arten har gått sterkt tilbake siden 1950- og 1960 tallet da den var svært vanlig (RRY).

7.3.14 Ugler

Hubro

Arten hekker årvisst i Sarpsborg med minst ett, og antakeligvis to par.

Hubroen regnes i dag som sårbar over hele landet. Bestanden har gått tilbake over hele landet, men sterkest på Østlandet. I 1964 hekket ikke arten lenger i Østfold. De viktigste årsakene til tilbakegangen er antakeligvis redusert næringstilgang og høgspentledning. Lokalt kan nok også jakt og etterstrebelse ha betydning. Arten har tatt seg opp endel etter at "Prosjekt Hubro" startet i 1975, og i 1988 ble det i Østfold registrert 10 lokaliteter med etablerte hubropar (Viker 1990). Arten er fortsatt inne i en positiv utvikling i Østfold i 1993 (O.H. Stensrud pers. medd.). Arten er oppført som sårbar i landssammenheng (Størkersen 1992).

Snøugle

Tilfeldig gjest som er observert én gang i kommunen ved Nipeholmen i midten av desember 1961 (MVI i brev).

Haukugle

Invasjonsart som ikke hekker i kommunen. En usedvanlig stor haukugleinvasjon foregikk høsten 1983 (Larsen 1984), og veldig mange individer ble funnet døde langs veiene da (RRY).

Spurveugle

Hekker spredt i skogområder, men ingen kjente hekkefunn fra Sarpsborg. Streifindivider sees ved føringsplasser i vinterhalvåret.

Kattugle

Arten høres og sees ofte, og er en vanlig hekkefugl i kommunen. Kattugla er antakeligvis den vanligste uglearten i kommunen.

Kattugle

Hornugle

Fåtallig hekkefugl i kommunen, og spredte reirfunn er gjort. Artens diskrete livsførsel fører imidlertid til få observasjoner. Nest etter kattugle er hornugla den arten som oftest blir funnet ihjelkjørt langs veiene (RRY).

Jordugle

Sjelden trekkfugl, som av og til sees på høsttrekket.

Perleugle

Fåtallig hekkefugl i skoglandskap. Perleugla ble tidligere regnet som den vanligste uglearten på Østlandet, men bestanden har gått tilbake og antakeligvis er kattugla idag den vanligste.

7.3.15 Nattravner

Nattravn

Fåtallig hekkefugl som foretrekker skrinne skogområder. Som en kuriositet kan det nevnes at et nattravnpar hekket i sju år på rad i det samme reiret på en glissen furumo nord for

Venilmyrene i perioden 1958-1964 (RRY). Arten er oppført som "utilstrekkelig kjent" på listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

7.3.16 Seilere og Råkefugler

Tårnseiler

Vanlig hekkefugl i bygninger over hele kommunen.

Hærfugl

Sjelden gjest som har blitt observert noen få ganger i kommunen. Sist observert på Ryen i mai 1988 (RRY).

Isfugl

Sjelden gjest som har blitt observert enkelte ganger vår og høst i Ågårdselva og Visterflo (RRY).

7.3.17 Spettefugler

Vendehals

Fåtallig i løv- og blandingsskog trolig i hele kommunen. Arten har trolig gått noe tilbake. Arten er oppført som utilstrekkelig kjent på listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Gråspett

Sjelden til fåtallig art i kommunen. Kun én hekkeobservasjon ved Børtevannet hvor et par hekket ca. tre år på rad fram til og med 1993 (AMT). Gråspetten er mer anonym enn grønnspetten, som den lett kan forveksles med både med hensyn til utseende og lyd. Arten er oppført som utilstrekkelig kjent på listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992). Bestanden i Østfold er meget liten (Viker 1990).

Grønnspett

Grønnspetten regnes som en vanlig hekkefugl i kommunen, men bestanden har gått noe tilbake.

Svartspett

Vanlig hekkefugl i kommunen. Arten er oppført som sårbar på listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992), men dette stemmer dårlig, i hvert fall for Østlandet hvor den er en vanlig art. Arten ble av Haftorn (1971) beskrevet som en sjelden hekkefugl i Østfold. Undersøkelser på Varaldskogen sommeren 1990 har vist at over 95% av næringen består av stokkmaur som den hakker ut av morkne

Hvitryggspett

stubber på 20-30 år gamle hogstflater (Jørund Rolstad pers. medd.). Det kan derfor se ut som arten til en viss grad favoriseres av menneskelig aktivitet.

Tretåspett

Fåtallig hekkefugl på Østlandet, og kun enkeltindivid er observert i Sarpsborg.

Flaggspett

Flaggspetten er sannsynligvis den vanligste spettearten i kommunen, og er tilstede hele året.

Dvergspett

Hvitryggspett

Etterhvert en meget sjelden art, kun én observasjon fra kommunen: Kalnes 04.02.1973 (MVI i brev).

Dvergspett

Arten hekker årlig på øyene i Visterflo (MVI i brev), men må likevel regnes som en relativt fåtallig hekkefugl i kommunen.

Arten er tidligere omtalt som vanlig (Schaanning 1916, Collett 1921, Løvenskiold 1947), men har idag status "utilstrekkelig kjent" i Norge (Størkersen 1992), og usikker i Østfold (Viker 1990).

7.3.18 Spurvefugler

Topplerke

Fåtallige vårobservasjoner i kommunen, sist i 1991 (RRY). Første observasjon av arten i Sarpsborg ble gjort av en dr. Berbom ved Borregaard i 1896 (Viker 1983). Usikkert om arten fortsatt hekker i Norge. Topplerka er oppført som utryddet som hekkefugl i Norge i lista over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Sanglerke

Lerka er en vanlig fugl i kulturlandskapet. For de fleste fuglearter har omleggingen til ensidig kornproduksjon på Østlandet vært negativt. Lerka, som foretrekker dyrket mark fremfor beiter og enger, har derimot fått utvidet sine leveområder. Dette har likevel ikke ført til noen bestandsøkning. Tvert i mot ser det ut til at det har vært en nedgang i bestanden, antakeligvis fordi økt bruk av sprøytemidler fører til mindre insekter og ugrasfrø.

Trelerke

Arten ble betraktet som vanlig i Tune før århundreskiftet (J. Thome i Larsen 1984), men bare spredte observasjoner nå for tiden. Trelerka er antakeligvis ikke så uvanlig på skrinne furukoller ved kysten i Skjeberg (MVI i brev). Sist sett ved Hevingen våren 1993 (KAT). Arten er oppført som sjelden i lista over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Sandsvale

Flere hekkekolonier er registrert i kommunen, og flere av disse er fortsatt i bruk.

Låvesvale

Vanlig hekkefugl inne i låver og uthus over hele kommunen, samles gjerne i større flokker på høsttrekket.

Taksvale

Vanlig hekkefugl på bebyggelse i kulturlandskapet. Samles gjerne i flokker sammen med låvesvale på høsttrekket.

Trepiplerke

Vanlig hekkefugl i skogsterreng i kommunen.

Heiplierke

Fåtallig hekkefugl knyttet til større myrlandskap. Opptrer vanlig og ofte tallrik i jordbrukslandskapet i trekktida. Flokker på flere hundre individer blir hvert år observert på Ryen i trekktida (RRY). Mer enn 100 individer ble observert i Vestvannet S. den 26.04.1983 (Hardeng 1986).

Skjærpiplerke

Hekker sparsomt langs kysten, men ingen konkrete hekkefunn er gjort i Sarpsborg.

Gulerle

Arten har blitt observert hekkende i Solli-området, og flokker sees i trekktida. Største antall er 500 individer som rastet på jordet ved Ryen på trekket ca. 1986 (RRY).

Linerle

Vanlig art i hele kommunen. Ett individ av rasen "svartryggerle" ble observert i Visterflo den 13.06.1994 (OWK, RRY).

Vintererle

Fåtallig hekkefugl ved fossestryk i kommunen. Flere registrerte hekkinger i kommunen, feks. ved Buerelva. Arten har hatt fremgang siden første hekkefunn ble gjort i Norge i 1919, (bortsett fra en knekk i bestanden under de kalde vintrene 1939-1942). Arten ser ut til å bli favorisert av en viss eutrofiering av bekker og småelver.

Gjerdesmettreir

Tornskate

Vanlig fugl på Ryen på 1950-tallet, men bestanden gikk sterkt tilbake mot slutten av 1960-tallet (RRY). Bestanden har nå tatt seg opp arten er nå en fåtallig til vanlig hekkefugl ved skogkanter og i plantefelt i hele kommunen.

Varsler

Fåtallig på trekk høst og vår, tre til fem individer har blitt observert overvintrende rundt Isesjø i snøfattige vintre (KAT)

Sidensvans

Relativt vanlig gjest i trekktida i jordbrukslandskapet, i hager og parker. Sees gjerne i småflokker på 10-100 individer der det er bær, særlig i svenskeasal da disse bærene vrakes av trosten.

Fossefall

Arten hekker spredt ved fossestryk og under broer over strykpartier i bekker i hele kommunen.

Gjerdsmett

Vanlig hekkefugl i frodige ulender over hele kommunen.

Jernspurv

Tallrik hekkefugl i skoglandskap over hele kommunen, særlig i granplantefelt.

Gresshoppesanger

Sjelden, kun tre observasjoner. Én fra Skjeberg stasjon og én fra Isesjø 29.05.1984 (MVI i brev), samt én observasjon fra Skjebergkilen, dato ikke nevnt (Fylkesmannen i Østfold 1986).

Rørsanger

Vanlig hekkefugl i takrørskog av en viss størrelse. Eksempelvis hekker det flere par i nordenden av Isesjø hvert år. Arten ble første gang påvist med 3 syngende hanner og et reirfunn ved Visterflo i 1955, og 7 reirfunn samme sted i 1961 (Schille 1962).

Sivsanger

Fåtallig hekkefugl i kommunen. Hekker årvisst i Visterflo (RRY).

Myrsanger

Fåtallig hekkefugl i kommunen. Hekker nå årvisst i Visterflo hvor den ble observert hekkende første gang i 1982 (RRY).

Gulsanger

Fåtallig hekkefugl i rikere løvskog, som feks. ved Desideria lund, Haugeelva og Sollielva.

Hauksanger

Svært sjelden gjest, ett individ ble observert på jordene på Ryen en høst på begynnelsen av 1970-tallet (RRY).

Hagesanger

Vanlig hekkefugl over det meste av kommunen.

Munk

Forholdsvis tallrik hekkefugl, men krever innslag av løvskog.

Tornsanger

Fåtallig hekkefugl i åpent landskap med innslag av løvtrær.

Møller

Vanlig hekkefugl i egnete biotoper i kommunen.

Løvsanger

Den tallrikeste av våre fuglearter, vanlig i hele kommunen.

Gransanger

Relativt sjelden art i distriktet. To reir funnet ved Holtet på første halvdel av 1980-tallet (RRY).

Bøksanger

Årvis hekkefugl i høystammet skog flere steder i kommunen.

Fuglekonge

Vanlig hekkefugl i skogområdene i kommunen. Samles i mindre flokker sammen med meiser når den søker næring utenom hekkesesongen.

Rødstrupe

Vanlig hekkefugl i all slags skog.

Nattergal

Sjelden men omtrent årvis gjest. De fleste observasjonene blir gjort i områdene omkring Solli.

Rødstjert

Fåtallig hekkefugl i barskog, helst med stort innslag av furu.

Blåstrupe

Antakeligvis ikke noen uvanlig fugl på trekk gjennom takrørskogene (MVI i brev). Eksempelvis ble ett individ observert ved Nipa på vårtrekket 1993 (PSA).

Buskskvett

Fåtallig hekkefugl i kulturlandskap i kommunen. Arten har gått tilbake de siste årene (RRY).

Steinskvett

Arten ruger fortsatt spredt over det meste av kommunen, men har gått antakeligvis gått sterkt tilbake som hekkefugl det siste tiåret (KAT, RRY).

Ringtrost

Observeres for det meste enkeltvis eller fåtallig under vårtrekket, men en flokk på 67 individer ble observert på vårtrekket på Ryen i første halvdel av 1980-tallet (RRY).

Svarttrost

Vanlig hekkefugl i kulturlandskap og skog i hele kommunen.

Gråtrost

Arten er en meget vanlig hekkefugl som finnes overalt i kommunen, hovedsakelig i tilknytning til kulturlandskap og løvskog.

Måltrost

Vanlig hekkefugl i skog. Småflokker observeres på trekk.

Rødvingetrost

Vanlig hekkefugl i skog.

Duetrost

Fåtallig hekkefugl i større skogområder.

Gråfluesnapper

Vanlig til fåtallig hekkefugl i gårdsmiljøer og halvåpen skog i kommunen.

Dvergfluesnapper

Sjelden art, ett syngende individ ble hørt mellom Grøtet og Bingen 02.- 03.- og 09.06.1974 (AA i Larsen 1984).

Svarthvit fluesnapper

Vanlig hekkefugl. Hekker ofte i fuglekasser.

Løvmeis

Vanlig rugefugl, helst i blandingsskog.

Granmeis

Vanlig hekkefugl i barskog. Streifer ofte i flokker sammen med andre meiser og fuglekonge utenom hekkesesongen.

Toppmeis

Fåtallig til vanlig hekkefugl i barskog, observeres året rundt.

Svartmeis

Vanlig hekkefugl i hogstmoden barskog, helst granskog. Streifer utenom hekkesesongen rundt i meiseflokker.

Kjøttmeis

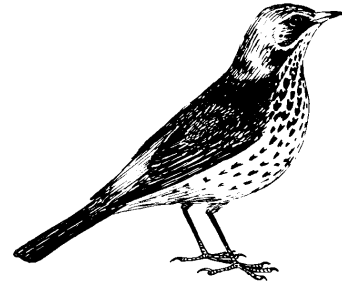
Meget vanlig art som hekker over hele kommunen.

Blåmeis

Vanlig art som hekker over hele kommunen.

Skjeggmeis

Noen få observasjoner fra Isesjø de siste årene, men hekking er ikke påvist. Siste observasjon var fem individ i oktober 1993 (KAT).

Gråtrost

Stjertmeis

Fåtallig hekkefugl i fuktige områder. Det var tydelig mer av arten på slutten av 1960-tallet (RRY).

Spettmeis

Fåtallig til vanlig hekkefugl i Sarpsborg, hekker av og til i fuglekasser.

Trekryper

Fåtallig til vanlig hekkefugl i kommunen, hekker under løse barkflak eller i spesielle kasser.

Nøtteskrike

Vanlig art i hele kommunen, hekker i skoglandskap. Arten er anonym i hekketiden, men streifer mye omkring om vinteren og sees ofte på fuglebrettene.

Skjære

Vanlig hekkefugl nær bebyggelse. Samles gjerne ved foringsplasser og åtsler.

Nøttekråke

Hekker trolig i Ågårdselvaområdet selv om konkrete hekkefunn ikke foreligger (Larsen 1984). Sees årvisst på trekk om høsten.

Kråke

Vanlig hekkefugl i skogområder over hele kommunen. Større flokker sees om vinteren i kulturlandskapet, på fyllplassen i Gatedalen og omkring sentrum.

Ravn

Årvisst hekkefugl i lite antall i kommunen. Mangel på bratte fjellvegger kan være begrensende for hekkingen. Totalt er det kartlagt åtte hekkeplasser i Sarpsborg.

Kaie

Én kaiekoloni er funnet i kommunen, men kaia er observert hekkende enkeltvis flere steder i kommunen. Ikke uvanlig at arten ruger i skorsteiner med pipehatt i Sarpsborg sentrum (RRY).

Kornkråke

Fåtallig gjest, helst i trekketida. Siste observasjon var på Borgenhaugen den 07.12.1986 (KAT).

Gråspurv

Fortsatt en vanlig art i kommunen, men er av uvisse årsaker i tilbakegang.

Pilfink

Meget vanlig art i bebyggelse og kulturlandskap over hele kommunen.

Stær

Vanlig hekkefugl i kommunen. Blir etterhvert mindre vanlig, antakelig fordi beitemarka gror igjen, men mange blir også drept sørover i Europa på trekket.

Bokfink

Vanlig art i allslags skog over hele kommunen.

Bjørkefink

Hekket i Nipa-området på begynnelsen av 1980-tallet (KAT). Sees ellers i store flokker i trekketida. Eksempelvis ble 2000 individer observert på et jorde ved Ryen under vårtrekket ca. 1986 (RRY).

Bokfinkreir

Grønnfink

Vanlig hekkefugl i skog og hager.

Grønnsisik

Vanlig art i granskog og jordekanter. Streifer rundt i småflokker utenom hekketiden.

Stillits

Arten er funnet hekkende to steder i kommunen, sist ved Hafslund i 1993 (KAT).

Pirol

Sjelden gjest som bare har blitt observert tre ganger i kommunen. Ett individ ble observert i Skjebergdalen den 08.05.1965, ett individ ble sett i Langemarka - Tune den 31.05.1984 (MVI i brev), samt ett individ på Ryen den 26.05.1994 (RRY).

Tornirisk

Fåtallig hekkefugl, hekker helst hvor det er einer og tornebusker i kulturlandskap og hager. Arten har gått tilbake de siste 20 årene.

Bergirisk

Observeres på trekket vår og høst.

Gråsisik

Arten er ikke observert hekkende i Sarpsborg, men observeres i flokker på inntil 1000 individer under vår- og høsttrekket. Sees også fåtallig om vinteren.

Konglebit

Etter den store invasjonen i 1976-77 er den bare sett et fåtall ganger (MVI i brev). Siste observasjon av arten var ved Melbykrysset høsten 1991 (RRY).

Grankorsnebb

Vanlig hekkefugl i barskog. Hekkebestanden varierer med tilgangen på konglefrø. Arten ble ikke observert i bygdene inntil Glomma selv i store kongleår før 1960-61 (Andreassen 1964b).

Furukorsnebb

Vanlig hekkefugl i kongleår.

Dompap

Vanlig hekkefugl i skogstrakter over hele kommunen, småflokker på 10-12 individer streifer omkring på vinterhalvåret (POS).

Kjernebiter

Sjelden gjest i kommunen, sist observert i en hage på Klavestadhaugen den 25.04.1985 (KAT).

Rosenfink

Flere par hekker årvisst langs Sollielva. Arten var tidligere meget sjelden.

Snøspurv

Sees på trekk høst og vår. Største antall er 4-5000 individer på vårtrekket over Ryen Rundt 1986 (RRY).

Hvithodespurv

Meget sjelden gjest. Én hann ble observert på Kurland i perioden fra 15.01-15.02 1986 (MVI i brev).

Gulspurv

Vanlig hekkefugl i jordbruksområder over hele kommunen.

Hortulan

Arten ble sett enkeltvis ved noen anledninger på Ryen på 1980-tallet (RRY). Hortulanen var i forrige århundre en vanlig fugl i kulturlandskapet. Thome nevner arten fra Solli den 04.05.1890 (Larsen 1984). Arten er oppført som sårbar i listen over truede arter i Norge (Størkersen 1992).

Sivspurv

Vanlig hekkefugl i områder med takrørskoger, også langs kysten.

Flaggspett